

Antwoorden bij Hoofdstuk 8 Tijd van burgers en stoommachines

Oriëntatie op het tijdvak

Opdracht 1

- 8.1: Bijvoorbeeld: 'In de fabrieken zorgden de nieuwe stoommachines ervoor dat grote aantallen machines aangedreven werden, waardoor de productie in korte tijd vertienvoudigde.'
- 8.2: Bijvoorbeeld: 'Deze moderne vorm van imperialisme had zowel een economisch als een nationalistisch motief.'
- 8.3: Bijvoorbeeld: 'Onder leiding van Pruisen werd na de Frans-Duitse oorlog (1870-1871) het Duitse Keizerrijk uitgeroepen.'
- 8.4: Bijvoorbeeld: 'In de hele negentiende eeuw is gediscussieerd over wat een 'burger' is.'
- 8.5: Bijvoorbeeld: 'Verhitte discussies zouden tot demonstraties en stakingen leiden.'
- 8.6: Bijvoorbeeld: 'Maar in de loop van die eeuw zou de grote massa arbeiders die voor hen werkten, gaan strijden voor een menswaardig bestaan en voor politieke invloed.'

Opdracht 2

- a Bij het kenmerkende aspect: De wetenschappelijke revolutie. In het *Crystal Palace* waren veel nieuwe technische snufjes te zien. Die nieuwe uitvindingen waren mogelijk doordat in de zeventiende eeuw het wetenschappelijk onderzoek sterk was verbeterd.
- b Bij het kenmerkende aspect: Rationeel optimisme en 'verlicht denken' dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek en sociale verhoudingen. De boodschap van de *Great Exhibition* was dat de wereld door technische ontwikkelingen erop vooruit zou gaan.

8.1 De Industriële Revolutie

Opdracht 1

Huisnijverheid gaf de meeste vrijheid, omdat thuiswerkers geen last hadden van beperkende gilderegels en omdat ze bij tegenslag konden overschakelen op ander werk, bijvoorbeeld in de landbouw.

Opdracht 2

Wevers konden meer garens verwerken dan de spinners konden spinnen. Voor het werk van één wever waren zeven of acht spinners nodig. Na de uitvinding van de schietspoel werd dit probleem nog groter. Hierdoor ging men op zoek naar verbeteringen van de spinmethoden. Na de uitvinding van de *Spinning Jenny* en van het *waterframe* produceerden juist de spinners meer garen dan de wevers konden verwerken. Daardoor ging men bewust op zoek naar manieren om het weefproces op een snellere manier te laten verlopen.

Opdracht 3

- a James Watt is niet de uitvinder van de stoommachine. Hij verbeterde de stoommachine en maakte de stoommachine geschikt voor meer doeleinden in een fabriek. Op dat moment werden er al stoommachines en andere machines gebruikt in fabrieken.
- b Een gevolg op korte termijn: de locatie van de fabrieken veranderde: de fabrieken werden meer en meer in de stad gebouwd en niet meer aan een rivier.
Een gevolg op lange termijn: sterke groei van de industriesteden (urbanisatie).

Opdracht 4

- a De eerste stoommachines verbruikten enorme hoeveelheden steenkool. Door de fabriek in de buurt van een steenkoolmijn te bouwen, hoefde de steenkool niet zo ver te worden vervoerd.
- b
  - 1 Je ziet in het landschap nog geen steden of andere fabrieken.
  - 2 Voor het vervoer worden nog ezels en paarden gebruikt.

Opdracht 5

Waarschijnlijkheid waren het mensen die door de komst van de *mills* hun werk als spinners en wevers in de huisnijverheid waren kwijtgeraakt.

Opdracht 6

In het decennium 1781-1790 is naar verhouding de grootste toename van de invoer van ruwe katoen. Er wordt dan meer dan drie keer zoveel ruwe katoen geïmporteerd dan in het decennium daarvoor: van 232 naar 812 miljoen kilo ruwe katoen. In andere decennia is hooguit sprake van een verdubbeling van de invoer.

Opdracht 7

Agrarische samenleving	Industriële samenleving
1 - 6 - 7 - 9	2 - 3 - 4 - 5 - 8

Opdracht 8

- a Over een gildemeester in de Middeleeuwen. Een gildemeester maakte het aantal producten dat hij kon verkopen; hij deed niet aan massaproductie. En doordat het gilde de prijs vaststelde, bleef deze hoog. Een ondernemer in de huisnijverheid en een fabrikant in de negentiende eeuw specialiseerden zich wel in één product, waarvan ze er heel veel tegelijk maakten. Zij verkochten hun goederen wel met een lagere winstmarge.
- b Van continuïteit: steeds heeft een kleine groep het voor het zeggen (de gildemeesters, de ondernemers in de huisnijverheid en de fabriekseigenaren) en verdienen zij het meest aan het arbeidsproces, terwijl een grote groep mensen (de leerlingen en gezellen, de thuiswerkers en de fabrieksarbeiders) volledig van hen afhankelijk is.
- c Doordat de fabrieken met stoommachines ook in steden konden worden gebouwd, trokken steeds meer arbeiders naar de stad. Door de bevolkingstoename (als gevolg van een voedseloverschot) was er op het platteland niet meer genoeg werk voor iedereen.

8.2 Het moderne imperialisme

Opdracht 1

In de Tijd van ontdekkers en hervormers waren al grote delen van Noord- en Latijns-Amerika tot kolonie gemaakt. De meeste van deze vroegere Spaanse, Portugese, Engelse en Franse koloniën waren in de eerste helft van de negentiende eeuw zelfstandige landen geworden.

Opdracht 2

Spoorwegaanleg kan worden gezien als een oorzaak van het modern imperialisme, omdat voor de aanleg van spoorwegen de controle over een groot gebied nodig is. Op de foto is te zien dat er twee spoorlijnen samenkomen en dat Indiërs in dienst werden genomen als spoorwegpersoneel.

Spoorwegaanleg kan worden gezien als een gevolg van modern imperialisme, omdat spoorwegen het mogelijk maakten om grondstoffen uit de binnenlanden van de kolonie te halen. Op de foto is te zien dat per trein hout wordt vervoerd.

Opdracht 3

- a Modern imperialisme is het streven van West-Europese landen naar het bezit van koloniën in Afrika en Azië om te fungeren als leverancier van grondstoffen, afzetmarkt of als strategisch steunpunt en om status te verwerven.
- b Frankrijk had in de oorlog van 1870-1871 een nederlaag geleden tegen Duitsland. Om te laten zien dat Frankrijk toch meetelde, wilde Ferry een groot koloniaal rijk opbouwen. Een andere manier zag hij niet.

Opdracht 4

- a Engelse schepen die naar Brits-Indië voeren, konden kiezen voor een route door het Suezkanaal of voor een route om de zuidpunt van Afrika. De steden Caïro en Kaapstad waren dus belangrijk om hun strategische ligging langs deze zeeroutes.
- b Engeland: langs de oostelijke rand van Afrika loopt een lange, ononderbroken zone van Engelse koloniën.

Opdracht 5

- a In de eerste helft van de negentiende eeuw kwam minder dan 20 procent van de ruwe katoen die in Engeland werd verwerkt, uit Afrika en Azië.
- b In 1850 gingen maar 37 procent van de export van katoenen stoffen naar Afrika en Azië.
- c De gegevens gaan alleen over de eerste helft van de negentiende eeuw, terwijl het moderne imperialisme vooral vanaf 1850 van belang werd.

Opdracht 6

- a Argumenten voor de aanklager:

Het optreden in Congo was een particuliere activiteit van Leopold II, hij kan zich niet achter zijn officiële functie als koning van België verschuilen. De cijfers over de inkomsten uit Congo liegen niet: er werd veel meer uit het land gehaald dan er in enigerlei vorm terugvloede. De Congolese bevolking heeft niet om de bemoeienis van Leopold II gevraagd en heeft er ook geen enkel belang bij gehad. Ook de foto's en de ooggetuigenverslagen spreken een duidelijke taal: er werd onmenselijk hard opgetreden en er werd naar willekeur een afschrikwekkend voorbeeld gesteld. En dit alles gebeurde in naam van koning Leopold. Hij draagt dus de uiteindelijke verantwoordelijkheid.

Argumenten voor de advocaat:

Koning Leopold is zelf nooit in Congo geweest, hij gaf vanuit Brussel leiding aan zijn kolonie. Het is maar de vraag of hij op de hoogte was van de misstanden (of daarvan op de hoogte kon zijn). Een groot deel van de slachtoffers was niet de schuld van het optreden van Leopold II, maar was het gevolg van al eeuwenlang bestaande rivaliteit tussen de verschillende stammen. Er is geen bewijs dat er drie miljoen slachtoffers zijn gevallen.

- b Als de rechter zijn hart laat spreken, dan verklaart hij de Leopold II schuldig. Als hij kijkt naar de aangedragen bewijzen – met name de foto's – dan vraagt hij zich af in hoeverre deze bronnen betrouwbaar en representatief zijn voor de situatie in Congo. Daarnaast kan hij meer of minder gevoelig zijn voor de advocaat van Leopold II: in hoeverre zijn de aangevoerde verzachtende

omstandigheden juridisch van belang? Op basis van deze afwegingen moet de rechter tot een eendoordeel komen.

Opdracht 7

- 1 Het vinden van nieuwe afzetgebieden voor Europese producten. Stanley verwijst in de bron naar kleding en ijzerwaren voor de mensen in centraal-Afrika.
- 2 Het verspreiden van het christendom. Stanley verwijst in de bron naar missionarissen die de mensen in centraal-Afrika willen bekeren tot het christelijk geloof.

Opdracht 8

Economische gevolgen:

Het moderne imperialisme zorgde ervoor dat de landen in West-Europa een sterke industrie konden opbouwen, waardoor in het Westen een hoge welvaart werd bereikt. De rol van de gekoloniseerde landen in Afrika en delen van Azië bleef beperkt tot die van leverancier van grondstoffen, waardoor deze landen in economisch opzicht afhankelijk werden van het Westen.

Politieke gevolgen:

Tussen Europese landen nam de rivaliteit sterk toe. Ieder land wilde een zo groot mogelijk koloniaal imperium opbouwen om daarmee de andere landen te overtroeven. Het streven naar uitbreiding van de koloniën leidde tot politieke spanningen tussen de Europese landen. In de gekoloniseerde gebieden leidde de kolonisatie tot aantasting van de oorspronkelijke politieke machtsstructuren.

- b Het opbouwen van een groot koloniaal rijk (modern imperialisme) diende de belangen van het eigen land en van de eigen inwoners (nationalisme), niet die van de bewoners van de koloniën. De mensen in de koloniën moesten grondstoffen leveren voor de Europese industrie, en ze moesten de producten kopen die in Europa werden gemaakt.

8.3 Nationalisme en de Duitse eenwording

Opdracht 1

- a Nationalisten en aanhangers van de Romantiek keken graag naar het verleden en dan vooral naar een periode waarin de eigen regio belangrijk was (in economische, politiek of militair opzicht). Het idealiseren van een 'roemrijke' periode uit het verleden kan de nationale eenheid versterken.
- b In de Middeleeuwen was het Duitse Rijk belangrijk in Europa. In Gouden Eeuw was de Republiek erg belangrijk. Door deze historische periodes te belichten, wilde men het eigen land in het heden meer aanzien geven en het gevoel van nationale eenheid versterken.
- c Historici uit de eerste helft van de negentiende eeuw wilden met geschiedenisboeken het gevoel van nationale eenheid aanleren of versterken. 'Vaderlandslievende' voorouders werden als helden voorgesteld. De meeste van deze geschiedenisboeken zijn dus niet neutraal.

Opdracht 2

Koning Wilhelm IV vond dat de oorsprong van het koningschap bij God lag en niet bij het volk. Net als Lodewijk XIV, die zich op het *droit divin* beriep.

Opdracht 3

- a De economische gevolgen op korte termijn waren gering. De strijd werd niet op Duits grondgebied gevoerd en duurde maar kort. Op lange termijn waren de economische gevolgen positief. De oorlog maakte de vereniging van Noord- en Zuid-Duitsland mogelijk, wat de economie een krachtige impuls gaf. Duitsland ontving bovendien herstelbetalingen en kreeg Elzas-Lotharingen.
- b Het gevoel van eenheid en het nationalisme namen sterk toe. De Zuid-Duitse staten traden toe tot de Noord-Duitse Bond.
- c De oorlog werd op Frans grondgebied uitgevochten, dus Frankrijk ondervond meer schade dan Duitsland. Op lange termijn was het verlies van het belangrijke mijnbouw- en industriegebied Elzas-Lotharingen nadelig voor de Franse economie.
- d Door de nederlaag kreeg de Franse bevolking een afkeer van alles wat met Duitsland te maken had. Dit zorgde voor spanningen tussen de twee landen.

Opdracht 4

- a De derde vorm past het best bij het verhaal van de Duitse eenwording: het streven van verspreid levende leden van een volk om zich te verenigen in één nationale staat.
- b - Tijdens de Napoleontische bezetting was sprake van de tweede vorm. Toen veel Duitse staatjes deel uitmaakten van het Franse keizerrijk, ontstond de wens om weer onafhankelijk te worden.
- Ook bij de beslissing in 1848 om alleen Duitstalige delen van Oostenrijk-Hongarije op te nemen, was sprake van de tweede vorm van nationalisme.

8.4 De sociale kwestie

Opdracht 1

In Engeland verdubbelde het aantal inwoners tussen 1800 en 1850. Lancashire was het meest geïndustrialiseerde gebied en daar verdrievoudigde de bevolking. In de industriestad Manchester steeg het aantal inwoners van 75.000 in 1800 naar meer dan 300.000 rond 1850.

Opdracht 2

- a Artsen hadden meer verstand van de oorzaken van ziekten en verwondingen dan schrijvers en fabrikanten. En artsen hadden er geen belang bij om de zaken anders voor te stellen.
- b De uitspraken van de fabrikanten waren niet betrouwbaar, omdat zij persoonlijk belangen hadden. Fabrikanten zullen over hun eigen fabriek waarschijnlijk zo gunstig mogelijk hebben bericht en over die van de concurrent misschien juist negatief.
- c Ook schrijvers hadden een belang: zij willen veel lezers voor hun boeken. Daardoor zullen schrijvers gebeurtenissen misschien hebben overdreven, om zo het verhaal extra dramatisch te maken.

Opdracht 3

- a Als er in een fabriek een staking uitbreekt, is dit nadelig voor zowel de fabrikant (geen productie) als de arbeiders (geen loon). Bovendien zal de onderlinge verhouding na de staking enige tijd verstoord zijn.
- b Arbeiders hadden te weinig geld om lange tijd zonder loon te kunnen overleven. En de fabrikanten konden niet onbeperkt stakende arbeiders ontslaan, omdat ze op den duur dan te weinig (ervaren) arbeiders over zouden houden.

Opdracht 4

De idealen van de Franse Revolutie waren: vrijheid, gelijkheid en broederschap. Liberalen zijn voor zo veel mogelijk vrijheid.

Opdracht 5

Burgerij: voor meer politieke vrijheid.

Arbeiders: voor meer macht in de samenleving en voor betere woon- en werkomstandigheden.

Liberalen: voor meer vrijheid en voor minder overheidsbemoediging.

Opdracht 6

- a Uit de spreuken op de vlaggen en vaandels blijkt dat vooral liberalen meelopen: er worden politieke eisen gesteld.
- b Aan de kleding van de demonstranten. De mensen dragen dure, nette kleding, geen arbeiderskleren.

Opdracht 7

- a
  - 1 concentratie en cumulatie
  - 2 *Verelendung*
  - 3 revolutie
  - 4 dictatuur van het proletariaat
  - 5 de communistische heilstaat
- b
  - 1 De groep rijken (de bourgeoisie) wordt steeds rijker, maar de groep als geheel wordt kleiner.
  - 2 De arbeiders (het proletariaat) krijgen het steeds slechter.
  - 3 De arbeiders komen massaal en spontaan in opstand en maken op gewelddadige wijze een einde aan hun achtergestelde positie.
  - 4 De arbeiders zijn de baas over de vroegere machthebbers die de productiemiddelen bezaten. De arbeiders leren hen hoe ze moeten leven in een samenleving waarin iedereen gelijk is.
  - 5 Iedereen is gelijk en volmaakt gelukkig.

Opdracht 8

a In de tweede fase: de *Verelendung*.

b De arbeiders kregen het beter in plaats van slechter: de voedselprijzen daalden en de lonen stegen iets. Daardoor werden de leef- en werkomstandigheden van de arbeiders beter.

- c De sociaal-democraten wilden de positie van de arbeiders verbeteren met sociale wetten. Om sociale wetten te kunnen invoeren, hadden de sociaal-democraten een meerderheid in het parlement nodig. Als ook arbeiders kiesrecht zouden krijgen, zouden deze bij verkiezingen op de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij kunnen stemmen.

Opdracht 9

- a Op de verkiezingsposter staat een man. Hij heeft werkkleding aan en een bijl in zijn hand. De man wordt vastgehouden door de tentakels van een inktvis. Op die tentakels staan teksten als: 'oorlogsleed', 'levensmiddelenwoeker' en 'hongersnood'. De man heft zijn bijl om de tentakels van hem af te slaan. De man stelt 'de arbeider' voor die strijdt tegen de negatieve gevolgen van 'het kapitalisme'.
- b De poster suggereert dat door op de SDAP te stemmen het kapitalistische monster kan worden verslagen.

Opdracht 10

- a Bijvoorbeeld:

Eigenaar van een grote fabriek:

- 1820: De zaken gaan weer goed. Gelukkig hebben we ons helemaal kunnen herstellen van de onrust tijdens de periode van Napoleon. Ook zijn we blij dat de regering ons onze gang laat gaan en dat ons geen strobreed in de weg wordt gelegd. We kunnen baas zijn in onze eigen fabriek.
- 1850: Gelukkig is 1849 een stukje rustiger verlopen dan het jaar 1848. Want toen was het kantje boord. Wij kregen als fabrikanten dan wel wat meer invloed op het bestuur, maar het rumoer in de hoofdstad maakte ons echt bang. Omdat we ons niet gek hebben laten maken, denken we dat we alles wel onder controle kunnen houden. Maar het blijft een beetje riskant.
- 1880: Het was niet langer tegen te houden. De regering moest af en toe wel ingrijpen om erger te voorkomen. De vuist die de gezamenlijke arbeiders de laatste tijd weten te maken, is best wel krachtig. Het is niet langer mogelijk om ook onze arbeiders niet mee te laten profiteren van de gouden tijden die we de laatste tijd beleefd hebben. Nou ja, met een beetje minder hebben we nog niets te klagen. Integendeel.

Arbeider die in die fabriek werkt:

- 1820: Gelukkig heb ik mijn baan kunnen behouden. Het is hard werken voor een beetje geld. Veel plezier beleef ik er niet aan, maar ik kan mezelf, m'n vrouw en de kinderen in ieder geval een dak boven het hoofd en een armzalige pot eten verschaffen. Ik heb er weinig vertrouwen in dat er het komende jaar veel zal veranderen.
  - 1850: Oh, wat jammer. We waren er zo dichtbij, maar we misten de hoofdprijs. Weer zijn het de fabrikanten geweest die met de buit gingen lopen. Hun stem wordt voortaan in het parlement gehoord en wij staan nog steeds buitenspel. Maar de volgende keer laten we ons niet met een kluitje in het riet sturen en dan gaan we door tot het gaatje. Desnoods tot we van de barricaden worden afgeschoten.
  - 1880: We zijn aan de winnende hand. De bazen, die het nog steeds voor het zeggen hebben, zijn wakker geschud. Zij weten nu wat onze wensen zijn en dat we, als we maar samen optrekken, een sterk machtsblok kunnen vormen. Vroeg of laat zal naar de stem van de meerderheid worden geluisterd!
- b De situatie rond 1850 vertoont de grootste verschillen. Net als in 1820, was er in 1850 een groot verschil in welvaart, maar in 1850 hadden de fabrikanten meer politieke rechten verworven. In 1880 was het gemiddelde welvaartsniveau van de arbeidersklasse wat hoger geworden en was hun zelfbewustzijn ook toegenomen.

8.5 Een nieuwe grondwet

Opdracht 1

Economisch verschil: Noord-Nederland leefde van handel en scheepvaart en kende economische slechte tijden, Zuid-Nederland leefde van landbouw en had een bloeiende industrie.

Politiek verschil: In Noord-Nederland hadden de burgers veel invloed, in Zuid-Nederland maakte de aristocratie de dienst uit.

Religieus verschil: De bevolking van Noord-Nederland was voornamelijk protestants, de bevolking van Zuid-Nederland was katholiek.

Cultureel verschil: Noord-Nederland was geheel Nederlandstalig, Zuid-Nederland was deels Franstalig.

Opdracht 2

- a De vorst mag zich niet met de inhoud van de politiek bemoeien. In het openbaar mag de vorst niet voor zijn persoonlijke opvattingen uitkomen, maar moet hij het beleid van de regering uitdragen. Als uitspraken of gedragingen van de koning aanleiding geven tot vragen, dan moet niet de koning de vragen beantwoorden, maar doet de minister dat.
- b De troonrede geeft niet de persoonlijke visie van de koning(in), maar is een samenvatting van het beleid van de regering.

Opdracht 3

Meer volksinvloed	Minder macht van de koning
'Tegelijk werd ook een einde gemaakt aan het systeem van indirecte verkiezingen.'	'De invloed van de koning op politiek terrein werd tot een minimum beperkt.'
'Voortaan werden de kandidaten voor de Tweede Kamer, de Provinciale Staten en gemeenteraden direct gekozen.'	'Voortaan waren de ministers niet langer hem, maar het parlement verantwoording schuldig voor hun doen en laten.'
'Achter gesloten deuren vergaderen was er niet meer bij, omdat de debatten voortaan openbaar waren.'	'Bovendien werd de invloed van de volksvertegenwoordiging versterkt doordat Kamerleden het recht van enquête, interpellatie en amendement kregen.'
'Verder werden tal van burgerlijke vrijheden geregeld, zoals de vrijheid van godsdienst, onderwijs, drukpers, vergadering en vereniging.'	'Achter gesloten deuren vergaderen was er niet meer bij, omdat de debatten voortaan openbaar waren.'

8.6 Emancipatie en democratisering

Opdracht 1

- a De burgers waren bang dat 'plat vermaak' tot alcoholisme en prostitutie zou leiden. Dit betekende een verstoring van de openbare orde – iets waar de burgers last van hadden. En een arbeider die te veel drinkt, kan geen goed werk leveren.
- b Bijvoorbeeld: Koninginnedag (30 april) en Bevrijdingsdag (5 mei).

Opdracht 2

Jongeren moeten geen alcohol drinken, want dan is de kans groter dat ze later in de problemen komen. Jongeren moeten naar de kerk gaan en hard werken, zodat ze later aan het hoofd komen te staan van een goed gezin.

Opdracht 3

- a Voor beide groepen is 'gelijkheid' het hoofddoel.
- b Socialisten vonden dat een man genoeg moest verdienen om zijn gezin te kunnen onderhouden. Ze waren er daarom geen voorstander van dat getrouwde vrouwen gingen werken. Feministen vonden dat vrouwen net zo veel recht op betaald werk hadden als mannen.

Opdracht 4

- a De naam verwijst naar het document dat edelen in 1566 aan landvoogdes Margaretha van Parma aanboden. Hierin vroegen ze onder meer om minder streng op te treden tegen de protestanten.
- b De koning had – na de grondwetswijziging van 1848 – geen invloed op de inhoud van een nieuwe wet. Het parlement had de wet goedgekeurd, dus koning Willem III zou zichzelf in een onmogelijke positie brengen door gehoor te geven aan het Smeekschrift.

Opdracht 5

- Mensen die rijk waren hadden ervaring in het beheren van bezit. Van hen werd verwacht dat ze daar op een verstandige en verantwoordelijke manier mee omgingen. Ze zouden daarom ook het land verstandig kunnen besturen.
- Mensen die gestudeerd hadden, hadden de kennis om de juiste beslissingen voor het land te kunnen nemen.
- Ook mensen die een huis bezaten, hadden ervaring met het beheren van eigendom. Ze konden verstandig met hun geld en huis omgaan en zouden daarom ook geschikt zijn om mee te beslissen over het bestuur van het land.

Opdracht 6

- a Op zondag 25 juli 1886 werd tussen twee huizen een touw over de Lindengracht in Amsterdam gespannen. Midden aan het touw, boven de gracht, werd een met zeep ingesmeerde levende paling gebonden. Wie erin slaagde om, staande in een bootje dat door de gracht gevaren werd, de kop van de paling te trekken, had gewonnen. Dit volksvermaak was echter verboden.
- b Nadat enkele agenten het publiek er tevergeefs op hadden gewezen dat dit spel verboden was, ging een van hen het huis binnen om het touw los te halen. Toen hij naar buiten kwam, kreeg hij met een paraplu een klap op zijn hoofd. Vervolgens werd geprobeerd de dader te arresteren. Hierna escaleerde de zaak, omdat de toegesnelde versterking er met de sabel op lossloeg. Het werd een ware veldslag, die op maandag 26 juli werd voortgezet. Het resultaat: 26 doden en 36 zwaargewonden.
- c De autoriteiten strooiden het verhaal rond dat Ferdinand Domela Nieuwenhuis en de socialisten achter de rellen zaten. Dat bleek niet zo te zijn.
- d De socialisten kregen de schuld van de rellen in de schoenen geschoven. Iedereen had kunnen zien waartoe hun oproep tot revolutie zou leiden: alleen maar ellende, dood en verderf. Er was dus alle reden om angst te hebben voor de groeiende populariteit van de socialisten.
- e De socialisten bleven lange tijd buiten de regering en de democratisering werd niet door hen alleen bereikt, maar door een samenwerking van nagenoeg alle partijen om de grondwet van 1917 geaccepteerd te krijgen, met het evenredigheidsstelsel en algemeen mannenkiesrecht.

Opdracht 7

- a 1 kroeg
- 2 Wilhelmina Drucker

- 3 liberalisme
- 4 Maatschappij tot Nut van 't Algemeen
- b 1 Burgers wilden de arbeiders verheffen met een beschavingsoffensief door hen aan keurige feesten te laten deelnemen, zoals Koninginnedag, en hen stichtelijke boeken te laten lezen. Daarvoor werden bibliotheken opgericht.
- 2 Abraham Kuyper was een van de oprichters van de Anti-Revolutionaire Partij. Hij probeerde de Schoolstrijd in het voordeel van de confessionelen te regelen.
- 3 Het feminisme en het socialisme zijn voorbeelden van emancipatiebewegingen die gedurende de gehele negentiende eeuw strijd moesten leveren om invloed te verwerven.
- 4 Nederland kende eerst een districtenstelsel. In 1918 werden voor het eerst verkiezingen voor de Tweede Kamer gehouden volgens het stelsel van evenredige vertegenwoordiging.
- c 1 Veel burgers zagen de kroeg juist als een plaats waar veel arbeiders de verkeerde weg insloegen.
- 2 Wilhelmina Drucker was een vooraanstaande feministe.
- 3 Het liberalisme is de politieke stroming die als eerste grote aanhang en invloed kreeg.
- 4 De Maatschappij tot Nut van 't Algemeen had niets met verkiezingen of landsbestuur te maken. Deze vereniging wilde arbeiders verheffen en ze cultuur en beschaving bijbrengen.

Afsluiting

Slotopdracht

- a 4 – 6 – 2 – 5 – 1 – 3
- b Fragment 1: De opkomst van emancipatiebewegingen.
Fragment 2: De opkomst van politiek-maatschappelijke stromingen nationalisme, liberalisme, socialisme, confessionalisme en feminisme.
Fragment 3: Discussies over de 'sociale kwestie'.
Fragment 4: De Industriële Revolutie die in de westerse wereld de basis legde voor een industriële samenleving.
Fragment 5: Voortschrijdende democratisering, met deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces.
Fragment 6: De moderne vorm van imperialisme die verband hield met de industrialisatie.
- c Fragment 1: De burgerjongen Regout wil dat de adel hem in hun kringen toelaat; dat wil zeggen dat hij zich ten opzichte van de adel wil emanciperen.
Fragment 2: Regout laat zich kennen als een echte liberaal: vrijheid van productie en vrijheid van handel.
Fragment 3: Het gaat hier over de slechte werkomstandigheden in de fabrieken van Regout.
Fragment 4: De koopman Regout wordt de industrieel Regout.
Fragment 5: Regout probeerde als gemeenteraadslid en kamerlid zijn zakelijke belangen te behartigen.
Fragment 6: Een deel van de geproduceerde spijkers werd in een Nederlandse kolonie afgezet.